

Kiút a csapdából?

A Magyar Nyelv és Kultúra Nemzetközi Társasága 1997 decemberében konferenciát rendezett Budapesten. A konferencia résztvevői szellemi alkatuk, politikai nézeteik szerint a legkülönbözőbb megközelítésekben taglalták a magyar nemzeti kisebbségek nyelvi és kulturális állapotának kérdéseit, abban azonban egyetértettek: központi feladat a nemzetközi dokumentumokban és államközi szerződéseken a kisebbségek nyelvpolitikai és nyelvhasználati jogainak maradéktalan érvényesítése, a nemzeti-anyanyelvi önazonosság megőrzéséhez szükséges intézményes háttér megteremtése vagy újratemtése.

A könyv, amely a tanácskozás nyomán készült, nemcsak szakembereknek szól, hanem egyben felhívás is a sajtóhoz és más civil szervezetekhez, a kormányhoz és mindazokhoz, akik a nemzetek kulturális fennmaradását a kontinens békéjének nélkülözhetetlen feltételének tekintik, mivel tisztában vannak azzal, hogy ezekben az években a nemzeti kisebbségek jogainak megsértése veszélyezteti leginkább az európai biztonságot.

Az előszóban *Komlós Attila* gondolatait kísérhetjük figyelemmel, ezeket hat hosszabb lélegzetű előadás követi, majd a nyelvi jogok kerekasztalán a média lehetőségeit boncolgatja *Szépe György* vezetésével a szomszédos államok magyarságát képviselő számos meghívott szakértő. A gyűjteményt tizenkét hozzászólás és a zárzó, egyben a kötetet záró gondolatörök rekeszti be, amelyben *Pomogáts Béla* „Az európai integráció pozitív hatásáról” szól.

Lássuk először a tanulmányokat! Az első tanulmány szerzője *Tabajdi Csaba*, aki a „Nyelvi jogok a határainkon belül és kívül” című előadásában keserű szájjal állapítja meg, hogy nagyobb odafigyeléssel a „magyar nyelv és kultúra számára lényegesen védettebb állapotot lehetett volna biztosítani.” Jelenleg a magyarságot épphogy megtűrik az identitásavarral küzdő, kulturális nemzetépítő politikát folytató újszülött államok, amelyek potenciális veszélyforrást vélnek felfedezni a kisebbségekben. A kisebbségek létét azonban nemcsak a nacionalizmussal átfűtött többségi nemzetek politikája veszélyezteti, hanem egy másik, globális szintű probléma is, az angol paradigma terjedése. Ezért a közösségek megmentése és védelme közös feladatunk, aminek érdekében *Tabajdi Csaba* az alábbi feladatokat fogalmazza meg: Kétnyelvűség megvalósítása az anyanyelv dominanciája mellett. Növelendő a magyar nyelv presztízse, mivel a társadalmi szerepvállalásban kulcsfontosságú az, hogy a többség mennyire ítéli hasznosnak a nyelvet, illetve a kisebbség tudja-e egzisztenciálisan hasznosítani. Szükséges egy anyanyelv-védő mozgalom elindítása. Szükséges az európai kisebbségvédelem teljes körű meghatározása, mivel az emberi jogi konvenciókhoz hiányzik a kiegészítő kulturális jegyzőkönyv. A polgárosodásban ugyanolyan esélyt kell szerezni a kisebbségeknek, mint a többségi nemzethez tartozóknak. Sugallja, hogy az utódállamokban célszerű lenne Finnország politikájának követése, ahol a hajdan uralkodó svédységnek kisebbségi sorában is megmaradtak a jogai. (Egyelőre a finnországihoz hasonló modellt megvalósulása távlati cél, mivel létrejött egy magasabb szintű politikai kultúrát feltételez).

Bagi Gábor „A kisebbségi jogok és a demokrácia” című előadásának kulcsmotívuma az, hogy a kisebbségek helyzetének javítása alapvetően demokráciafüggő, az egyes államok belső fejlődésének és egy taktikus magyar politikának a függvénye, amelyhez az

alapszerződések megfelelő keretet biztosítanak. Ezt kellene érvényesíttetni.

Kovács Péter „Az anyanyelvhasználat jogi szabályozása az európai nemzeti kisebbségek esetében” című tanulmányában a jogász szemüvegén keresztül vizsgálja a nemzeti kisebbségek anyanyelvhasználatának védelmében hozott dokumentumokat, és bírálja a magyar államnak a szomszédos államokkal kötött szerződéseit. Megemlíti, hogy jelenleg a nemzetközi jogban a nemzeti kisebbség anyanyelvhasználatát két kiemelkedő dokumentum biztosítja. Az egyik a Regionális vagy Kisebbségi Nyelvek Európai Chartája, amelynek alap gondolata az, hogy „a nyelveket az őket megillető helyen, a nyelv kulturális funkciójának figyelembe vételével a többnyelvűség és a sokkultúrájúság szellemében kell védelembe részesíteni”, a másik dokumentum a Nemzeti Kisebbségek Védelmének Európai Keretegyezménye, amelynek csak néhány cikkelye érinti a nyelvhasználat kérdését, és meglehetősen finoman átsiklik az államot terhelő kötelezettségek felett. A szomszéd államokkal kötött államközi szerződésekben vállalt kötelezettségek alapján Kovács Péter két csoportot állít fel. Az egyikbe a magyar-román és magyar-szlovák államközi szerződéseket sorolja, amelyekből az előbbi a nemzetközi jogi kötelezettségvállalásoknak való megfelelésre törekszik, amíg az utóbbi teljesen elzárkózik azok teljesítése elől. (1) Ezzel szemben a magyar-ukrán, magyar-szlovén és magyar-horvát államközi megállapodások utalnak a kollektív jogokra, illetve a kulturális autonómia intézményes formájára is a klasszikus nyelvhasználati jogok biztosítása mellett.

Balogh András „A nyelvi jogok nemzetközi képviseletének lehetőségei, módszerei és eszközei” című előadásában számos elméleti problémával foglalkozik. Ebből az első és talán a legfontosabb az, hogy az állam, a nemzet és a nyelv közötti megfelelés nyugat-európai modelljének alkalmazása a kelet-európai szituációra nem alkalmas, mivel a kelet-európai államok nem homogén nemzetállamok, és a 19. században a nyelvújítók teremtték meg először azt a nyelvi egységet, amelyre később ráépülhetett a nemzet és az állam fogalma, eltérően Nyugat-Európától, ahol a központosított államok helyén fokozatosan alakultak ki a nemzetek. Ezért az állam, a nemzet és a nyelv „szentháromságának” erőltetett felhasználása rossz politika, mert állandó forrása a régió konfliktusainak. Mindemellett a magyar nemzeti közösségeknek már a pusztá léte is ingerli a bizonytalan nemzettudattal rendelkezőket, mert relikviái a történelmi Magyarországnak. A magyar diplomácia feladata az, hogy bebizonyítsa, „a kisebbségi kérdés az általános emberi jogi kérdésekkel függ össze, nem pedig a konfliktusokkal és esetleg a destabilizáció veszélyével”, valamint „a kisebbség konfliktusforrássá csak akkor válik, ha nem kapja meg a megfelelő jogokat”. A szomszédokkal aktív politikát kell folytatnunk, mert mind a mi megítélésünk, mind a szomszéd államoké az európai struktúrához való csatlakozás egyik záloga. Emellett felhívja a figyelmet arra, hogy Magyarországnak kötelessége a Kárpát-medencében élő magyarok nyelvének és öntudatának megőrzésében segíteni, de eredmények csak úgy érhetőek el, ha a magyar nemzet határokon átvéelő politikai és kulturális egységét sikerül elfogadtatni a nemzetközi politikai elittel. Megjegyzi, hogy a helsinki dokumentum, amely a kisebbségi kérdéssel először foglalkozik, a kisebbségi kérdést az államok belügyének tekinti, amit felül kellene vizsgálni.

Nádor Orsolya „A magyar nemzeti kisebbség nyelvi jogai a Kárpát-medencében” című tanulmányában bemutatja a Saint-Germain-i szerződést (1919) szinleg betartó új államok politikai mesterkedéseit a trianoni döntéssel Romániához, Csehszlovákiához és a Szerb-Horvát-Szlovén Királysághoz került magyarokkal szemben. Bár a kétoldalú kisebbségvédelmi szerződések cikkei minden utódállamban garantálták az egyéni és kollektív jogokat származásra, nyelvre és vallásra való tekintet nélkül, a garanciák megvalósulása a valóságban meglehetősen visszatetsző és manipulatív volt. Nádor Orsolya rámutat azokra a csomópontokra, amelyek a három utódállamban a kisebbségvédelmi szerződések aláírása után közvetlenül az egyes államok alkotmányaiba bekerültek, és amelyek homlokegyenest ellenkeznek a szerződésekben vállalt kötelezettségekkel. Például: „az

általános nyelvhasználati szabadság helyett minimális, általában 20 százalékos arányszámokat állapítottak meg az utódállamok kormányai.” Az oktatási törvények kizárólag az államnyelven történő oktatást teszik lehetővé a nem felekezeti iskolákban, a korábban már működött magyar közép- és felsőfokú oktatási intézményeket megszüntetik, vagy a többség nyelvéhez alakítják, „nacionalizálják”. Továbbá „minden utódállamban többször is megvalósult a területi átrendezési stratégia, amelynek értelmében a közigazgatási határok mesterségesen úgy alakították, hogy a kisebbségek arányszáma lehetőleg ne érje el a nyelvhasználati jogok biztosításához szükséges százalékot.” Ennek bizonyítására végigkíséri a szerb-horvát-szlovén, román és csehszlovák többségi politikának magyar kisebbségekre alkalmazott joggyakorlatát.

Tényfeltáró írásában elsősorító képsorozat tárul az olvasó elé. A tanulmányból két, meglehetősen visszatetsző esetet emelnék ki. Az egyik a Ceausescu-kormány „nemzeti-homogenizálási” programja, amely nyílt támadás volt a Romániában élő magyar kisebbség ellen. A program beteljesedésének érdekében a román vezetés megváltoztatta a nemzetiség meghatározását, és a kisebbséget „magyar nemzetiségű román” vagy „magyarul beszélő román”(!) kategóriába sorolta. A másik az 1995. november 15-én kelt második szlovák nyelvtörvény, amelyben a „bevezető rendelkezések” címszó alatt az állt, hogy „a szlovák nyelv, amely államnyelv, előnyt élvez a többi nyelvvel szemben”. Ezt követően

a szlovák nacionalista törvényalkotók nem törődve a nemzetközi felháborodással és a nemzeti kisebbségek érdekeit védő dokumentumokkal 1997. januárjában felállították a „nyelvrendőrséget”(!)

A fentiekhez szervesen kapcsolódik *Lansztyák István* „A szlovák nyelvtörvény és a szlovákiai magyarok” című írása, aki módszerrel tekintve meglehetősen újszerűen közelíti meg az 1990-es évek eseményeit. A szerző olyan nyelvpolitikai jellegű írásokat gyűjtött össze, amelyek az Új Szó napilapban és annak hétvégi magazinjában, a Vasárnapban és a Szabad Újság című hetilapban jelentek meg, és amelyek bírálják az 1996 januárjában

Ugyancsak abszurd az a helyzet, amikor a somorjai templomban a magyarul győnni kívánó asszonyra rászóltak a gyóntatószék rácsos ablaka mögül, hogy „gyónjon csak szépen szlovákul, elvégre ami a nyelvörököt foglalkoztató kultuszminiszternek tetszik, az bizonyára az Úrnak is kedves”.

hatályba lépett államnyelvtörvényt jogi, politikai, lélektani, erkölcsi és nyelvészeti oldalról is. Tanulmányában ezeket a cikkeket fűzi fel a nyelvviszszaszorító politika elleni érvsorozat fonálára a stilisztika színes tárházából válogatva. Az idézett vélemények mindegyike nagyfokú nyelvhűségről árulkodik. Álljon hát itt néhány idézet/válogatás.

Az „Otthonosság” címszó alatt két írás szerepel. Ezek közül a második a füleki *Koncsol László* irodalomkritikus és helytörténész tollából való, aki mélyszélesen felháborodott, amikor a helyi postahivatalban a szlovák nyelv használatára szólító felirat jelent meg. Koncsol László az esetet a következő módon kommentálta: „Ne féljen magyar polgártársainak nyelvétől, nem harap, viszont ellenséges viselkedésével, kis nyelvi imperalizmusával nemcsak környezetében kelt ellenhatást, hanem a tulajdon életét is megkeseríti. Ajánlom, ne a hódító arroganciájával, hanem a demokrata türelmével közeledjék a füleki magyarokhoz.” Ugyancsak abszurd az a helyzet, amikor a somorjai templomban a magyarul győnni kívánó asszonyra rászóltak a gyóntatószék rácsos ablaka mögül, hogy „gyónjon csak szépen szlovákul, elvégre ami a nyelvörököt foglalkoztató kultuszminiszternek tetszik, az bizonyára az Úrnak is kedves”. Ezen kívül olvashatunk még humoros írásokat, például Miroslav Pius tanügyi igazgató úr rögtönzött sajtóértekezletéről, aki elhagyva az érsekújvári kórház ortopéd osztályát „tiltakozott az orvosi diagnózisban szereplő latin nyelvű szavak, valamint a római, illetve arab számok ellen”. Vagy

felidézhetünk egy fiktív esetet a galántai nyelvi tanácsadóról, aki Párkány környékén a magyar templomokat járva felfedezi, hogy „néhány templomban kizárólag magyar nyelvű feliratok vannak, így vannak feltüntetve az imádságok, a háborúban elesett katonák nevei. S ez, mint tudjuk, ellentétes a nyelvtörvényben foglaltakkal.” (Lásd a „Bőszítő tárgylagosság” címszó alatt). Ezek után annál megindítóbban és szívszorítóbban nem is lehetne a konklúziót megfogalmazni, mint ahogy azt tette Lanstyák István az „Összegzés” címszó alatt, ezért engedtessek meg, hogy ismét idézzek: „... talán nem minden alap nélkül vagyunk derűlátóak, amikor föltételezzük: ahogy ez a közösség túlélte az országvesztés 1918-ban bekövetkezett traumáját, az intézményrendszerének jelentős részét érintő leépítést az első Csehszlovák Köztársaságban, a nyelvi és kisebbségi jogainak további korlátozását az első, fasiszta Szlovák Köztársaságban, a teljes jogfosztottságot és a kollektív meghurcoltatást a második világháború után újjáalakuló, magát demokratikusnak nevező Csehszlovák Köztársaságban, a tényleges politikai jogok és a szabadság szinte teljes hiányát a kommunista diktatúra évtizedeiben, ugyanígy túléli a jelenlegi nacionalista tobzódást, a „percemberké” újabb nemzedékének dárídózását is.”

A kerekasztal-beszélgetés *„A média lehetőségei a nyelvi jogok képviseletében”* címet kapta. A beszélgetés vezetője Szépe György egyetemi tanár volt, aki a meghívott beszélgetőpartnereket arról kérdezte, vajon az általuk képviselt államokban miként valósul meg a média szerepvállalása az anyanyelv fenntartásában, a nyelvfenntartás ösztönzésében az oktatás és az egyházak mellett. (2)

Nagy Ildikónak, a Magyar Rádió pozsonyi tudósítójának beszámolójából arról értesülhetünk, hogy a Szlovákiában élő magyar értelmiség önképző módon gyarapítja nyelvtudását, mert a magyarországi szakfolyóiratok egyáltalán nem, vagy csak kis számban érnek célba, és bizony igény volna kétnyelvű szakszótárakra is. A szerkesztőnő szerint a nyelvvisszaszorító politikai intézkedések ellenére a magyar nyelv állapota nem romlott oly mértékben, mint ahogy romolhatott volna az elmúlt években. A nyelvtörvény ellenére nem tiltott magyar nyelvű adás sugárzása, de részben szlovák nyelvű műsort is kell közvetíteni, „alászinkronizálva”. A szlovák rádió magyar szerkesztősége Pozsonyban székel, ahonnan heti 34 órában sugároznak magyar nyelvű adást. A déli városokban, például Dunaszerdahelyen, Komáromban és Szepsiben van helyi televíziózás. Nagy Ildikó úgy véli, hogy a politikai helyzet megváltozását követően a nyelv fejlődése is megindulhat, amelyen a Magyarországgal való intenzív kapcsolattartás sokat lendíthet.

Cservenka Judit, a Magyar Rádió *„Szülőföldünk”* című műsorának szerkesztője elmondta, hogy a szerkesztőség nemcsak a határon túli magyarság nemzettudatának megőrzését és ápolását segíti műsoraival, hanem a nyugaton élő hazánkfiait is ösztönzi az intenzívebb kapcsolattartásra. A magyar rádió már 1977-ben(!) elkezdte a honismereti műsorok sugárzását: magyarságtörténet, művelődéstörténet, irodalomtörténet, zene stb. A műsor struktúrájának és tartalmának kialakításához az internet segítségével sokan hozzájárulnak, amelyen keresztül lehetőség nyílik a gyors információ- és gondolatcserére. Az ott közölt hozzászólásokat, véleményeket az internettel nem rendelkező hallgatóság a műholdról sugárzott adásban minden hétfőn a *„Kalandozás az interneten, Cservenka Judit szövege”* című rovatban követheti.

A magyar sajtót sem hagyta érintetlenül ez a téma. *Botlik József*, a Magyar Nemzet kéthetenként megjelenő *„Magyar égtájak”* című rovatának a szerkesztője elmondta, hogy a rovat fő profilja az, hogy az olvasókat körforgásos keresztmetszetben tájékoztatja a határon túl élő magyarság helyzetéről, gondjairól, célja a magyar-magyar kapcsolatépítés ösztönzése, amit a lap *„Tájélok”* rovata is szolgál. A szerkesztők elsősorban az egyházak ügyével foglalkoznak, emellett sor kerül a politika tényszerű, dokumentumjellegű bemutatására is meghívott szakértők részvételével. Botlik József a szerkesztőség tevékenységén túl a jugoszláviai vizuális sajtó helyzetéről is tájékoztatta a beszélgetőpartnereket: a Mura-vidéken, Lendván van magyar nyelvű televízióadás, az újvidéki televízió a háború

alatt hadi tv-vé alakult, ez időszak alatt heti 20 perc volt az adásidő. A rádiók helyzetéről annyit mondott, hogy az eszéki rádió magyar adása a háború alatt szünetelt, hasonlóan a pélmonostori adás is. Jelenleg Szabadkán és Topolyán van rádió.

Dupka György, a Kárpátaljai Kulturális Szövetség elnöke először a magyarságot jelenleg leginkább érintő kérdéstről, az oktatásról beszélt. Ukrajnában 1997 tavaszán jelent meg a szégyenletes 'Az ukrainai nemzeti kisebbségek oktatási igényei kielégítésének koncepcionális alapjai' című rendelet, amely a „polikulturális” oktatás égisze alatt szinte teljes mértékben aláaknázza az anyanyelvi oktatás intézményes alapjait. Ugyanis a rendelet csak az I. fokozatú (1-4. osztályok), illetve a nemzetiségi társadalmi szervezetek által működtetett oktatási formákban biztosítaná az anyanyelvi oktatást; 5. osztálytól felfelé pedig kizárólag csak az etnikai jellegű tantárgyakat tanulhatná a diákok magyarul, a többi tantárgyat ukránul. Az 1997. augusztus 4-ei módosított változatban pedig már az szerepel, hogy az elképzelés az I. fokozatú iskolákra is kiterjed. Igen nagy a felháborodás a rendelet miatt, mivel az a kisebbségeket az anyanyelv használatához és tanulásához való jogától fosztja meg. Jelenleg 22 000 gyerek tanul anyanyelvén, mintegy 93 magyar iskolában; az elfogadott törvények alapján azonban a jövőjük bizonytalan. Kárpátalján a magyar elektronikus sajtónak a nyolcvanas évekig erősen korlátozott jogköre volt, kizárólag előre leírt és csak cenzúrázott szöveget lehetett beolvasni a helyi rádióban. Mára az ellenőrzés megszűnt, a korlátozás csak annyi, hogy Ukrajna állami berendezésének megdöntésére való felszólítás az adásokban nem hangozhat el. Ungváron a magyar televízió- és rádióadások főszerkesztősége az állami keretből heti két órában sugároz televízió-műsort és napi három órában rádióműsort. Az ungvári csapatot a zempléni körzeti stúdió, valamint a fehérgyarmati körzeti stúdió segíti, ahonnan lehetőség van gazdasági és kulturális hírek közvetítésére is.

Szépfi István, az Ausztriai Magyar Egyesületek Szövetsége képviselőjében arról számolt be, hogy a magyarországi események, információk döntő módon nem befolyásolják az ausztriai magyarságot, aminek természetesen gazdasági indokai is vannak, hiszen a Kárpát-medencebeli magyar kisebbség közül egyedül a burgenlandiak élnek nyugati típusú demokráciában és jóléti államban. Ugyanakkor osztrák részről feszültséggel terhes a hangulat Magyarországnak a NATO-hoz és az Európai Unióhoz való csatlakozása miatt, mert ezzel pozíciójukat veszítik a „kistesvér” feletti atyáskodásban. Jelenleg két tendencia figyelhető meg az ausztriai magyar nyelv fennmaradásának terén. Az egyik az oktatás terén megnyilvánuló pozitív jelenség: a működő finnugor tanszék nyelvészeti és tanárképző szakának, illetve a tolmács- és fordítóképző tanszéknek egyre több a magyarországi hallgatója. Ennek ellenére a bécsi egyetem hiába képez magyar szakos tanárokat, Burgenlandban nincs magyar iskola, ahol a végzősök taníthatnának. (3) Új jelenség, hogy a korábban asszimilálódott magyarok visszamagyarosodnak, az ausztriai magyarság 95-98 százaléka szoros kapcsolatot tart a magyar területekkel. Az utóbbi 8-10 évben Nyugat-Magyarországon vásárolnak háztájit vagy lakást, gyerekeiket magyarországi intézménybe íratják. Az egyik legpreferáltabb intézmény a soproni Berzsenyi Gimnázium német nemzetiségi tagozata. Ezzel ellentétes, negatív tendencia, hogy az egyházi intézményeket a többségi társadalom igyekszik megszüntetni, és a média tevékenysége is meglehetősen szegényes. A Bécsi Napló, az ausztriai összmagyarság lapja, kéthavonként jelenik meg. Burgenlandban csak heti(!) két órás magyar televíziós adás van, emellett működik Felsőőrött egy járási helyi televízió, ahonnan napi két-három órát sugároznak magyarul, rendszerint a Duna Televízió műsorának bekapcsolásával.

A romániai magyarságot *Péntek János* kolozsvári egyetemi tanár és *Muzsnay Árpád* képviselte, az Erdélyi Magyar Közművelődési Egyesület Szatmár megyei elnöke. Mindketten elmondták, hogy a romániai magyarságnak a médiához való helyzetét földrajzi elhelyezkedése determinálja. Például Bukarestben a heti műsoridő 3 óra 20 perc, az adások alkalmatlan időben vannak, ezért a nézők nagy többsége nyugdíjas, idős ember. Az

Erdélyben élők a Duna Televízió adását követik a Duna Televíziónak és a Magyarok Világszövetségének köszönhetően, amelyek műholdas adások vételére alkalmas antennákat ajándékoztak a romániai magyaroknak, nem is olyan régen. Mindenki nagy öröme a Székelyföldön is elindult néhány televízió teljesen magyar műsorral, például Székelyudvarhelyen, ahol ezt megelőzően semmi sem volt. A szélső részeken még rádióadást sem lehetett hallani(!). A kis stúdiók legnagyobb gondját, hasonlóan az írott sajtóhoz, az jelenti, hogy nem tudnak megszabadulni a nyelvjárásuktól. A partiumi rész ennél sokkal kedvezőbb helyzetben volt, mert mindig szoros szálakkal tudott kötődni az anyaországhoz nyelvi szempontból is a Kossuth rádió adásain és a televízió műsorain keresztül. A magyar nyelvű interjúkat Romániában is „szinkronizálni” kell.

A beszámolókat követően a közös problémákra Szépe György mutatott rá, aki megfogalmazta azokat a cselekvési módokat, amelyekkel elő lehetne segíteni a média tevékenységének hatékonyabbá tételét: „Az egyes médiumágazatoknak együtt kellene működniük az egyes országokban”. Határon átívelő szoros együttműködésnek kellene kialakulnia a magyar nyelvterületeken, így egyszerre érvényesülhetnének az identitás és modernizáció célkitűzései. A magyar műsoroknak a potenciális hallgatóság figyelembevételével több társadalomtudományi műsорт kellene sugározni. Kiegészítő kazettakultúrát kellene létrehozni, amihez állami hozzájárulást kellene igényelni. (Ez azt jelenti, hogy a magyarországi műsorok kazetta formájában megvásárolhatóak lennének). A nyelvi figyelemnek a határon kívüli médianyelvre kell irányulnia. A magyar ízeket nem kellene szégyelleni és „voltaképpen a központi normának az erősödése az, ha sokféleképpen lehet szépen beszélni.” Az írott sajtó helyzetét meg kellene erősíteni. Magyarországról kellene a határon kívülieket segíteni az ismeretterjesztésben és híryanagban, és megoldást kellene találni a havi és heti folyóiratok terjesztésének katasztrofális helyzetére is.

Gál Sándor „A „szellemi” Magyarország újjászervezése” című felszólalásában (hivatkozik rá Péntek János és Dupka György is) felhívja a figyelmet az új nyelvújítás szükségességére, amelynek lényege a magyar nyelv, elsősorban a szaknyelv egységesítése lenne. Ennek érdekében az Akadémiának fel kell vállalnia a jogi-közigazgatási terminológia szlovák-magyar, román-magyar, ukrán-magyar összeállítású szótárának elkészítését, kodifikálnia kellene az intézményneveket, a hivatali nyelvet, az adminisztrációs nyelvet és a gazdasági szaknyelvet is, majd egységesítenie kellene a terminológiákat. A jelenlegi nyelvzavart a sajtó nyelve is tükrözi, ezért a feladat végrehajtása meglehetősen sürgős.

Dobos László „A kisebbségi anyanyelv védelméről” szóló hozzászólásában az általa

A magyar műsoroknak a potenciális hallgatóság figyelembevételével több társadalomtudományi műsорт kellene sugározni. Kiegészítő kazettakultúrát kellene létrehozni, amihez állami hozzájárulást kellene igényelni.

(Ez azt jelenti, hogy a magyarországi műsorok kazetta formájában megvásárolhatóak lennének). A nyelvi figyelemnek a határon kívüli médianyelvre kell irányulnia. A magyar ízeket nem kellene szégyelleni és „voltaképpen a központi normának az erősödése az, ha sokféleképpen lehet szépen beszélni.” Az írott sajtó helyzetét meg kellene erősíteni.

Magyarországról kellene a határon kívülieket segíteni az ismeretterjesztésben és híryanagban, és megoldást kellene találni a havi és heti folyóiratok terjesztésének katasztrofális helyzetére is.

brutálisnak nevezett nyelvromlás megállításának érdekében felszólítja a civil szervezeteket, médiákat, az írott sajtót, rádiót és televíziót az összefogásra, védekezésre. Meggyőződése, hogy a magyar anyanyelvhasználat visszaszorulásának/szorításának megakadályozása érdekében erőteljes, intézményesen biztosított nyelvvédelemre van szükség.

Péntek János 'Erdélyi gondolatok a nyelvről és a politikáról' című hozzászólásában megfogalmazza, hogy egy államnak van explicit és implicit nyelvpolitikája is (ez a gondolat Nádor Orsolyánál is szerepel), ezért egy állam kisebbségpolitikájának véleményezésével mindig csínján kell bánni. 1990 előtt Romániában más volt az alkotmány, amit kifelé közvetítettek, és más volt a pártutasítás, ami a gyakorlatban történt; jelenleg is ez a helyzet – mondja Péntek János. Mindemellett megjegyzi, hogy bár a kisebbségi kérdés függvénye a privatizációnak és az integrációnak is, a rangsorolásban mégsem azoknak kellene előnyt élvezniük. A kormány részéről az effajta rangsorolás nagyon rossz taktika, gondoljunk például a már teljesen asszimilált területekre. Szerinte a megoldás az lenne, ha sikerülne egy egészséges nyelvpolitikát kialakítani a „politikai mozgástér és a politikai akarat dinamikájából”.

Bodó Barna 'A romániai közigazgatás nyelvpolitikai vonatkozásai' című előadásában arra keresi a választ, hogy a helyhatósági törvény megszületését követően, amely lehetővé tette a nyelvhasználat ügyében a gyakorlati intézkedések végrehajtását (4), miért nem mozdult meg a magyar szórványkisebbség, még ott sem, ahol a polgármester magyar? (Összesen két településen jelent meg kétnyelvű helységnevtábla, ami a nyelv presztízsről sokat elárul.) Ez alól kivétel Székelyföld, ahol még a törvény legalizálása előtt megtörtént a végrehajtás. Ennek oka lehet az, hogy a szórványban élők nem beszélnek biztonságosan a magyar közigazgatási szaknyelvet (máshol sem); valószínű, hogy a sajtó ellenséges hangja is rányomta bélyegét a közhangulatra; harmadsorban a kormányrendeletet nem követte alkalmazási/végrehajtási utasítás, ami miatt számos, különböző értelmezés volt érvényben, és a kivitelezéshez sem volt meg a szükséges pénzügyi háttér. Összegezve: a kialakult helyzet oka, hogy Románia belső kisebbségpolitikája a látszat ellenére – az előadó szerint – nem változott.

Samu Mihály 'Frusztráció és nemzetiségpolitika Kelet-közép-Európa államaiban' című hozzászólásában a közép-európai frusztráció kialakulásának okait, következményeit és lehetséges megoldásait tekinti át. Szerinte a nyugat-európaiak a trianoni döntéssel kölcsönös frusztrációt idéztek elő/okoztak az ezeréves magyar állam szétszabdalásával mind az utódállamok többségének, amelyek nem tudták eldönteni, hogy kezeljék a kialakult helyzetet, mind az anyaországtól elszakított magyarságnak, amely immáron alárendelt, kiszolgáltatott helyzetbe került. A frusztráció kialakulásának oka az, hogy a francia „etnografikus” modell – amely a nemzetállamot jelenti – Kelet-Európában eltorzult, és ebben a formájában a modell nem alkalmas a kelet-európai szituáció kezelésére, pszichológiai következménye pedig az, hogy a többség fél a kisebbségektől. (Ezt a problémát Nádor Orsolya is megemlítette.) Ezért például a román állam a magyarokat ugyanolyan kisebbségként kezeli, mint például az ott élő bolgárokat, holott számbeli fölényüknél és történelmi jelentőségüknél fogva is mások. Samu Mihály úgy véli, hogy a trianoni döntés igazságtalanságára az egyik lehetséges megoldás a helsinki záróokmányban van, amely kimondja, hogy békés tárgyalások útján el lehet érni a határok módosítását. Ezt a nemzetközi jogi intézményt felhasználva magyar kezdeményezésre, nyugati támogatással népszavazásokat kellene kiírni az érintett területeken; a másik lehetséges megoldást a magyar kisebbségi törvény európai ajánlásokba történő adaptációjában látja, és nem fordítva. (5) Továbbá felhívta a figyelmet arra, hogy önmagában az európai integráció nem jelent megoldást a problémákra, azt a szubszidiaritás elvével kell párosítani, ami azt jelenti, hogy az egyesülés mellett sokféle, más önálló szerveződés is létrejön; meg fog nőni az önkormányzatok szerepe, ezért meg kell erősíteni a kétnyelvű közigazgatás és jogszolgáltatás területét.

Dupka György ‚Nyelvpolitikai gyakorlat Kárpátalján’ című hozzászólásában a nyelvpolitika és az anyanyelvhasználat területén a közelmúltban tett politikai intézkedésekről beszélt. Kárpátalján nemrég alakult meg a nyelvpolitikai bizottság és a Kárpátaljai Magyar Önkormányzati Fórum, amelyek tudatos, tettekben mérhető küzdelmet vívnak a magyar nyelv megtartásáért. A fórum bizottsága az önkormányzati vezetőket vándorgyűléseken tájékoztatta azokról a kérdésekről, amelyek az önkormányzatokon keresztül várnak megoldásra. Melyek ezek? Néhány példát említett: a kétnyelvű feliratok és táblák problémáját, a települések történelmi nevének visszaállítását, a nemzeti szimbólumok védelmét, a lefordított magyar nevek visszaazonosítását stb. A nyelvpolitika terén a bizottság a magyar-ukrán minisztériumok közötti akkreditációs és ekvivalencia-egyezmény megkötését szorgalmazza, ugyanis a diákok magyarországi diplomáját nem ismerik el Ukrajnában és fordítva. Az oktatás terén további küzdelem tárgya, hogy kiírják a magyar nyelvű felsőoktatási vizsgát a magyarul érettségiző diákok számára; viszont sikerként könyvelhető el, hogy az ungvári állami egyetem természettudományi szakjain indulhattak magyar csoportok, és alapítványi támogatással gazdasági akadémia is létesült. Öröndetes tény az is, hogy – ellentétben Szlovákiával és Romániával – nő a magyar nyelv presztízse nemcsak a magyar közösségekben, hanem az ukrán és orosz, illetve ruszin közösségekben is. A legégetőbb probléma természetesen a „polikulturális” modell visszaautásítása.

A szlovákiai *Szabó Mihály Gizella* ‚A kisebbségek belső nyelvpolitikája’ című felszólalásában indítványozta egy önkormányzati szótár vagy egy közéleti kisser szótár kiadását, amelynek segítségével az utódállamokbeli magyarság, és a helyi, magyarországi kisebbségek is eligazodnának a közigazgatás és a jog útvesztőjében. A többség ellenséges viszonyulása miatt ehhez a kezdeményezéshez önerőre, a magyarság összefogására van szükség.

Muzsnay Árpád ‚Kiegészítő gondolatok a romániai nyelvi-közigazgatási helyzetről’ című hozzászólásában kitért arra, hogy a magyar médiumok mítoszteremtése az új, általuk demokratikusnak vélt román kormányról téves képzeteket sulykol a magyar nemzeti kisebbségbe, hiszen a helyi önkormányzati törvények és a tanügyi törvény módosítása kormányrendelettel megtörtént ugyan – amit a románok többsége nem vesz tudomásul –, ám az RMDSZ nem kezdeményezte a rendeletek szentesítését a parlamentnél. Félő, hogyha a szentesítésre utóbb sor kerül, a parlamenti szavazáskor a többség nem a kisebbség érdekében fog dönteni. (Ezt már *Tőkés László* is megfogalmazta, és mindenkit felszólított arra egy televíziós nyilatkozatában, hogy „a politikai alkuban ütni kell a vasat, nem szabad lejjebb adni!”)

Göncz László ‚Valóban követendő-e a szlovéniai minta?’ című kérdésére adott válaszában meglehetősen ambivalens, inkább negatív tendenciáról számol be. A magyar nyelv Szlovéniában presztízsből sokat veszített, a módszertanában gyenge lábakon álló kétnyelvű modell nem biztosítja a zökkenőmentes kommunikációt, ezért a többség igyekszik visszaszorítani a kétnyelvű fórumokat. A másik kérdéskör a magyar kisebbség ügyének megoldását érintette. Szerinte a civil szférák kezdeményezésével a többségi nemzetek és más etnikai közösségek képviselőinek meghívásával egy konferenciát kellene rendezni, ahol az anyanyelvhasználat lenne a téma, majd a keretek kitágításával egy Közép-Európai Konferenciát kellene szervezni. Ezt követően a magyar kormány az összes nemzetközi fórumhoz felterjesztést kellene eljuttatnia a magyar kérdés rendezéséről, valamint – követte a lengyel példát – meg kellene határozni a magyar érdekszférát, tekintet nélkül az eurointegrációs törekvésekre.

Gálfalvi György ‚Aktív nyelvédelemre van szükségünk’ című felszólalásában másokhoz hasonlóan rámutatott arra, hogy a magyar tutyimutyi népség, és bizony agresszívabb, éberebb politikával nagyobb eredményeket is elérhettünk volna a nyelvi jogok érvényesítését tekintve. Ezért ma tudatos, taktikus, következetes és kitartó

„védekezésre, készenlétre” van szükség!

Papp György „A vajdasági magyar kisebbség nyelvi jogairól” címmel tartott felszólalásában a nyelvészek feladatára tért ki, nevezetesen a nyelvhasználati helyzetek védelmére. Emellett megemlítette, hogy aki nyelvpolitikával foglalkozik, annak a pozitív példákra is oda kell figyelnie. Beszámolt arról, hogy a szerb értelmiség körében az utóbbi években megnőtt a magyar nyelv presztízse, egyre többen tanulják a nyelvet a nepegyetemeken, és pozitív példaként kezelendő az is, hogy a Kisebbségi Minisztérium „A honfoglalás 1100 éve és a Vajdaság” címmel megemlékező tanácskozást hívott össze.

Szépfolusi István „Kiegészítő gondolatok az Ausztriáról elmondottakhoz” című hozzászólásában két dolgot említ meg. Az egyik, hogy Magyarország és Ausztria aláírta az ekvivalencia-egyezményt, amit a két országgyűlésnek még meg kell erősítenie (6), a másik a magyar utónév használatával kapcsolatos kérdése, amit a burgenlandi delegátushoz intézett egy népcsoportgyűlés alkalmával, nevezetesen, hogy érvényben van-e még az 1921-es első burgenlandi tartományi tanácsülésen hozott határozat, mely szerint a Burgenlandban élő magyarok nem használhatják tovább magyar utónevüket? (A válasz mélységes megdöbbenés volt.) (7)

Pomogáts Béla, a Magyar Nyelv és Kultúra Nemzetközi Társaságának elnöke „Az európai integráció pozitív hatásáról” tartotta záróbeszédét, amelyben a trianoni traumán va-

ló túljutásra tesz javaslatokat. Ezeknek egyike Magyarország euroatlanti integrációja, amelyben a magyar állam is nagyobb hatékonysággal tudna kiállni a magyar nemzeti kisebbségek jogaiért, ezek után kezdetét vehetné a közép-európai regionális integráció kiépítése, melynek előfeltétele, hogy a szomszédos államok változtatnak szélsőséges nacionalista politikájukon. Majd ő is kitért a magyarság pozíciójának megerősítése érdekében a nyelvújítás szükségességére, a nyelvvédő és nyelvújító mozgalmak szám- szerű növekedésének szorgalmazására és a meglévők támogatására, a szakszótárak elké-

*Szükség lenne olyan kisebbség-
tudományi műhelyek létesítésé-
re, amelyek a kisebbségek
helyzetével interdiszciplináris
módon foglalkoznának, így
Magyarországon egy olyan
exportképes tudományág
születne, amellyel a világban
meg tudna jelenni.*

szítésére, a megújításra váró magyar és a szomszéd népi nyelvek szótáranyagának fel-
frissítésére. További javaslata volt olyan kisebbségtudományi műhelyek létesítése, ame-
lyek a kisebbségek helyzetével interdiszciplináris módon foglalkoznának, így Magyar-
országon egy olyan exportképes tudományág születne, amellyel a világban meg tudna je-
lenni. Befejezésül arról beszélt, hogy nagyon nagy szükség van a civil szféra mozgósí-
tására, az egyes intézmények összehangolt tevékenységének kialakítására, amelyek a
munkamegosztás erejével hatékonyabbá válhatnak a kisebbségi jogok érvé-
nyesítésében.

Jegyzet

(1) Az államközi szerződések megítélése attól függ, hogy mi az, amit az állam az Európa Tanács kisebbségvé-
delmi mechanizmusából/opciórendszeréből felvállal, és ebből mit teljesít.

(2) Ezek közül az egyházak a legarchaikusabbak, és az anyanyelv megőrzésében a korábbi évtizedekben is
oroszlánrészt vállaltak. Péntek János beszélt arról, hogy ahol a nyelvcsere végbement, a nyelv szakralizált hasz-
nálatban tovább él. Megemlíti, hogy a Gyulafehérvárhoz közeli 450 lelket számláló katolikus Borbádon egy-
fajta holt nyelvként funkcionál az anyanyelv. A templom falain belül a szertartás félig magyar nyelvű, de a
mindennapi életben nem használják az ott élők az anyanyelvüket. A lakosság három ember kivételével nyelvet
cserélt. „A nyelv ebben az esetben reliktumként funkcionál.” (102 old.)

(3) 1920 óta a nyolcvanas évekig nem volt középiskolai oktatás Burgenlandban. Az 1981/82-es tanévtől indult
a felsőlövői gimnáziumban magyar nyelvi tagozat, 1987/88-ban a felsőpulyai gimnáziumban „pannon osztály”
létesült, melyben a diákok magyar és horvát nyelvet kötelező tárgyként tanulhatják heti 3 órában, és csak

1992-ben nyílt lehetőség a két tannyelvű magyar-német, illetve horvát-német gimnázium megnyitására. (4) Jelenti a kétnyelvű táblák használatát, valamint a közigazgatásban az anyanyelv használatát 20 százalékos kisebbségi jelenlét esetén, illetve az önkormányzatok tevékenységében 33 százalékos küszöbérték esetén a kisebbségi nyelv használatát a testületek munkájában.

(5) SAMU Mihály professzor és PÜSKI Sándor adta ki a magyar kisebbségi törvényt.

(6) Többek között megemlíti azt is, amire büszkék lehetünk, hogy az Ausztriában élő magyar diákok 1.95-ször iskolázottabbak, mint osztrák kortársaik.

(7) Érdekes ezzel kapcsolatban SZÉPFALUSSY István reakcióját idézni: „javasoltam: keressék meg, mert jó lenne erről egyszer tárgyalnunk a gyűlésen”.

Nyelvi és nyelvhasználati jogok a Kárpát-medencében.

A Magyar Nyelv és a Kultúra Nemzetközi Társasága

Anyanyelvi Konferencia. NÁDOR Orsolya,

KOMLÓS Attila. (szerk.) Bp, 1998. 199 old.

Gúti Erika

Szereplők, forgatókönyvírók, történetmondók

László János két kötetéről

László János több mint két évtized alatt született tanulmányainak válogatása, valamint a szociális reprezentációt bemutató könyve több kérdést is felvet a tudománytörténeti kontextualizáció és az elmúlt évtizedek társadalmi-politikai érintkezési pontjai mentén.

Közismert tényként kezelhetjük a pszichológiának, a szociológiának az elmúlt évtizedekben – főképp az ötvenes években – burzsoá áltudományként történő elítélését, majd a hatvanas évtized elejétől az elfogadtatásért, intézményesítésért folyó szabadságharc szimbolikus és valóságos gesztusait. A társadalomtudományok elsődleges irányultsága a politika történésfolyamatainak megragadásához, majd a gazdaság jövőt meghatározó jellegzetességeihez kötődött. Később ezt követik a tudomány szféráját történetileg meghatározható jelentésváltozatok és a jelentőség rögzítését preferáló munkák, legvégül a kultúra művészeti szegmensében lejátszódó történesek újbóli rekonstrukciója szerepel. Ez a meglátás természetesen csak a populáris s főként a rövidtávú profitszükséglet és hasznosság nézőpontjait jelzi, ami természetesen nem esik egybe a tényleges történeket megjelenítő tudományos diskurzusok, vizsgálatok jelentőségével.

Jellemző az a historikus vázlat, amelyet *Csepeli György* tett közzé (1) – ez egyben egyetemi tankönyv is – a magyar szociálpszichológia századunkbeli történéseivel kapcsolatban. Ez magába fogja a Huszadik Század reformnemzedékének (*Jászi Oszkár; Pikker Gyula, Bolgár Elek* stb.) jellegzetes és irányadó munkásságának értékelését, majd a társadalomlélektani újítások jelentőségét, a nemzetkarakterológia árnyalt értelmezését (*Prohászka Lajos, Noszlopi László, Karácsony Sándor, Lükő Gábor*), a koalíciós időszak kimagasló teljesítményeit (*Bibó István, Mérei Ferenc*), hogy ezután jelezze az elmúlt évtizedek összegző/értékelő mozzanatait.

Az ötvenes évek tudományos befagyasztási kísérletei megszűnni látszottak a hatvanas években, s mind az intézményesülés, mind a diszciplínák újjáélesztése, illetve megszűlése (szociológia, pszichológia, szociálpszichológia) lehetséges lett. De a Csepeli által „reformidőszakként” jellemzett társadalmi-politikai szituáltság megkérdte az árát a lehető-